

OSALLISUUSVASTUU ILMASTONMUUTOKSESTA

Säde Hormio

Johdanto

Vaikka suurin osa viimeaikaisesta ilmaston lämpenemisestä on ihmisten aiheuttamaa antropogeenista lämpenemistä, yksittäisten ihmisten kausaalinen vaikutus ilmastonmuutokseen on minimaalinen, jopa mitätön. Tämän takia jotkut väittävät, että on harhaanjohtavaa pitää yksilöitä vastuussa ilmastonmuutoksesta. Tällainen argumentointi perustuu perinteisiin vastuutulkintoihin ja -käsitteisiin, joissa vastuun perustana painotetaan toimijan näkökulmaa ja hänen kausaalista rooliaan: jos toimijan teot tai tekemättä jättämiset eivät vaikuta lopputulokseen, hän ei ole vastuussa siitä. Ilmastonmuutoksessa on toinenkin vastuukäsitysten kannalta ongelmallinen seikka, intentionaalisuus eli tahallisuus: ihmiskunta tai yksittäiset ihmiset eivät ole tietoisesti lähteneet muuttamaan ilmastoa. Päinvastoin ilmastonmuutos on syntynyt teollistumisen ja nykyisen elämäntyyliimme tahattomana – ja pitkään myös tiedostamattomana – sivuvaikutuksena. Koska omien tekojemme kausaalinen vaikutus sekä niiden tahallisuus tai tahattomuus on luonnollisesti keskiössä arvioidessamme omaa vastuutamme, mahdollinen osallisuutemme vahingon tuottamiseen jää helposti vähemmälle huomiolle.

Keskityn tässä artikkelissa osallisuusvastuun (*complicity*) käsitteeseen ja argumentoin samalla liian yksilökeskeistä ajattelua vastaan. Kollektiivinen toimijuus on otettava huomioon siinä missä yksilökeskeinenkin. Vastuunkantaja ja vastuun peruste ovat analyttisesti erillisiä käsitteitä, ja niiden tarkastelu voi valottaa vastuukeskustelua ilmastonmuutoksesta. Vastuun peruste voi olla yksilöllinen silloinkin, kun vastuunkantaja on kollektiivinen. Lisäksi argumentoin, että vastuusta puhuttaessa ei riitä katsoa asiaa vain toimijan itsensä kannalta, vaan myös uhrin ja sivustakatojan näkökulmat on otettava huomioon. Vasta kun vastuukäytäntöjä tarkastellaan ihmisten keskinäisten (usein monimutkaisten) verkostojen ja linkitysten kautta, voidaan saada tasapainoinen kuva vastuumme määrästä ja sen rajoista.

Yksilön vastuu ei poista vastuuta kollektiiveilta, kuten valtioilta, ja voimme tehokkaimmin hillitä ilmastonmuutosta esimerkiksi lainsäädännön kautta. Ennen kuin kollektiiviset ratkaisut ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi saadaan toimimaan, vastuu palautuu kuitenkin yksilöille. Vastuun peruste on aina yksilötasolla ja sitä voidaan ainoastaan delegoida kollektiiveille. Ilmastonmuutoksen kohdalla delegointi ei ole vielä toiminut.

Lumihutaleita lumivyöryssä

Ilmastonmuutos on monimutkainen esimerkki vahingosta kausaalisesti *ylideterminoidussa*¹ kontekstissa. Yksittäinen ihminen on voimaton torjumaan ilmastonmuutosta. Tästä tosiseikasta päätellään usein, että jos

1 Käytän *ylideterminoitu*-termiä löyhemmässä merkityksessä kuin sitä käytetään tavallisesti. Tieteenfilosofiassa jokin on kausaalisesti ylideterminoitu, kun useampi samanaikainen asia saa aikaan jonkun tarkasteltavan tapahtuman, mutta yksikin olisi riittänyt sen toteutumiseen. Esimerkiksi jos viisi ihmistä antaa tappavan annoksen myrkyä samalle strutsille, strutsin kuolema on ylideterminoitu, sillä usea riittävä teko (myrkynanto) toteutui yhtäaikaisesti. Derek Parfitin ja Christopher Kutzin tavoin käytän kuitenkin termiä viittaamaan tapauksiin, missä yksilön teko ei vaikuta tapahtuman (normatiivisiin) ominaisuuksiin, kuten jos tuhat ihmistä aiheuttaa teoillaan jonkun haitan, mutta lopputulos olisi ollut sama, jos vain vaikkapa 950 ihmistä olisi osallistunut.

yksilön teoilla ei ole merkitystä ilmastonmuutoksen kannalta, ei hän myöskään ole vastuussa siitä. Mikään mitä teen ei ole välttämätöntä antropogeenisen ilmastonmuutoksen etenemisen kannalta. Jos päätän olla niin hiilineutraali kuin mahdollista ja käytän kaikki rahani vaikkapa aurinkopaneeleihin, hiilivoimalat tupruttavat päästöjään ilmakehään kuten ennenkin. Tästä huolimatta kaikkien jokapäiväiset teot ja tekemättä jättämiset yhdessä määrittävät, kuinka korkeaksi maapallon keskilämpötila nousee ja miten nopeasti jäätiköt sulavat. Hiilijalanjälkeämme kasvattavien tekojen tarkoituksena ei ole kuitenkaan nostaa hiilidioksidipäästöjä ja sitä kautta ilmaston keskilämpötilaa: koteja lämmitetään talvella, koska on kylmä, ei kasvihuonepäästöjen lisäämiseksi. Ilmaston lämpeneminen on pikemminkin jokapäiväisen elämäntyyliimme ei-toivottava sivuvaikutus. Toki yksilö voi valinnoillaan vaikuttaa hiilijalanjälkensä kokoon huomattavasti, varsinkin asumiseen ja ruokavalioon liittyvillä valinnoilla. Silti vaikka eläisin niin hiilineutraalisti kuin mahdollista, valintojeni vaikutus Suomen tai Euroopan kokonaispäästöihin olisi olematon.

Yhdysvaltalainen etiikan filosofi Walter Sinnott-Armstrong esittää, että meillä on moraalinen velvoite olla tekemättä tekoja, jotka vahingoittavat muita, mutta koska yksittäiset saastuttavat tekomme eivät aiheuta ilmastonmuutosta (suorasti tai epäsuorasti), emme hänen mukaansa voi olla vastuussa ilmastonmuutoksesta yksilöinä. Sinnott-Armstrong pyrkii osoittamaan tämän johtuvan ensinnäkin siitä, etteivät yksittäiset tekomme ole välttämättömiä tai riittäviä ilmastonmuutoksen etenemisen kannalta ja toiseksi siitä, etteivät yksittäiset saastuttavat tekomme (kuten autolla ajaminen) ole moraalisesti poikkeuksellisia eikä niiden tarkoituksena ole vahingoittaa ketään. Koska yksilöt eivät voi olla vastuussa ilmastonmuutoksesta, ei yksilöillä voi myöskään olla moraalisia velvoitteita sen torjumiseksi. Sinnott-Armstrongin esimerkissä ilmastonmuutos ei velvoita ihmisiä edes välttämään polttoaineen tuhlaamista sunnuntaisilla huviajeluilla. Hänen mukaansa tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettemme saisi kehua ilmastoystävällisesti käytäytyviä tai ettei meidän pitäisi osoittaa vastenmielisyyttä niitä kohtaan, jotka saastuttavat mistään välittämättä. Toisin sanoen Sinnott-Armstrongin mielestä voimme sanoa, että on moraalisesti parempaa olla tuhlaamatta polttoainetta. (Sinnott-Armstrong 2005, 334–335, 343.) Tästä

Hormio

huolimatta hän väittää, että meillä ei ole perusteita puhua yksilöiden moraalista velvoitteista ilmastonmuutoksessa. Sinnott-Armstrongin näkemyksen mukaan olisi siis hyvä, että ottaisimme ilmastonmuutoksen huomioon elämässämme, mutta sitä ei voida vaatia keltään, ei edes pahimmalta luonnonvarasyöpöltä, koska emme ole yksilöinä vastuussa ilmastonmuutoksesta.

Sinnott-Armstrongin päättelyn luulisi vetoavan moneen, sillä se tukee varsin yleistä mielipidettä yksilön vastuun minimaalisuudesta kollektiivisesti aiheutettujen haittojen suhteen. Liian usein ajattelemme, ettei yksittäisillä teoilla ja valinnoilla ole merkitystä: jos en tee tätä, joku muu tekee sen; miksi valita hitaampi matka junalla kun tuhannet muut lentävät ja niin edelleen. Kuitenkin ilmastonmuutoksen kannalta juuri meidän (ihmisten, joilla on suhteellisen korkea hiilijalanjälki) jokapäiväisillä valinnoillamme on merkitystä. Yksittäiset (pienetkin) teot ovat korsia muurahaiskeossa, joita ilman koko kekoa ei syntyisi. Teoilla ja tekemättä jättämisillä on seurauksia, tässä tapauksessa vielä mahdollisesti erittäin vakavia. Miten yksilö motivoituu toimimaan, kun massat eivät ole vielä liikkeellä, varsinkaan jos hän ei tunnista vastuuta omakseen? Aforistikko Stanisław Jerzy Lec (1968, 9) on todennut, ettei ainoakaan lumihiihtäjä tunne vastuuta lumivyörystä. Ilmastonmuutoksen kohdalla kysymys nähdäkseni kuuluu, miten saada lumihiihtäjä näkemään, ettei riitä ainoastaan odottaa jonkun muun tekevän tarvittavat muutokset tai ainakin laittavan ne alulle. Tämä pitää erityisesti paikkansa nykytilanteessa, koska valtiot tekevät ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi vain vähän ja senkin hitaasti. Kioton pöytäkirja astui voimaan vuonna 2005 vuosien kansainvälisen kädenväännön ja sopimuksen sisällön vesittämisen jälkeen. Yhdysvallat, väkilukuun suhteutettuna maailman suurin saastuttaja, ei ole vielääkään vahvistanut sitä ja jatkosopimuksen solmiminen on viivästynyt. Vaikka päätökset ovat kiireellisiä, niitä vetkutellessaan vuodesta ja kokouksesta toiseen, sillä ne ovat aidosti vaikeita ja poliitikot pelkäävät turhankin paljon päästörajoitusten seurauksia elinkeinoelämälle ja omalle kannatukselleen. Monta vuotta on jo tuhlatu odoteltaessa jonkun muun siirtoa. Suurinkaan optimisti ei voisi kutsua tämänhetkistä tilannetta riittäväksi ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi. Nykyhetki tuntuu olevan pitkittynyttä vastuun pakoilua ja ikävien asioiden siirtämistä yhä myöhemmäksi.

Osallisuusvastuu ilmastonmuutoksesta

Pitäisikö yksilön sitten toimia, kun kollektiivisesti tehdään liian vähän tai ei mitään? Sinnott–Armstrongin mukaan yksilöillä ei ole moraalista velvoitetta yrittää torjua ilmastonmuutosta, vaan velvoite on ainoastaan valtioiden hallituksilla. Hänen mukaansa yksilöiden todellinen velvollisuus ilmastonmuutoksessa on saada hallitukset tekemään työnsä kunnolla. (Sinnott–Armstrong 2005, 344.) Tämä laajentaa Sinnott–Armstrongin kantaa yksilövastuusta esim. lobbaamisen ja mielenosoitusten muodossa, mutta ei poista sitä ongelmaa, ettei hän ota kollektiivista osallisuusvastuuta tosissaan. Myös reaalisella voidaan kyseenalaistaa, ovatko hallitukset ainoita vastuullisia kollektiiveja, koska esimerkiksi moni ylikansallinen yritys on panostanut ilmastonmuutoslobbaamiseen huomattavia rahasummia. Sinnott–Armstrong harmittelee tilannetta ympäristön kannalta, mutta ei löydä filosofisesti vankkoja perusteita velvoittaa yksilöitä toimimaan. Stephen Gardiner sitä vastoin esittää, että yksilöt ovat ilmastonmuutoksessa vastuun keskiössä. Hänen mukaansa on mahdollista, että yksilöiden todelliset velvollisuudet ovat tulleet yhä vieraammiksi ja näkymättömämmiksi meille samalla kun demokraattiset järjestelmämme ovat kehittyneet yhä paremmiksi vapauttamaan yksilöt heihin aikaisemmin yksilöinä kohdistuneista eettisistä vastuista. Gardinerin mukaan silloin kun demokraattinen vastuunsiirto yksilöiltä valtiolle epäonnistuu, kuten ilmastonmuutoksen suhteen on näyttänyt käyneen, vastuu palautuu yksilöille. Kansalaiset voivat tällöin joko hoitaa ongelman itse tai luoda sen ratkaisemiseen (uusia) kollektiivisiä toimijoita, joille vastuu voidaan delegoida. Gardinerin mukaan on uskottavaa väittää, ettei olemassa olevia instituutioitamme yksinkertaisesti ole rakennettu vastaamaan maailmanlaajuisiin ympäristöongelmiin, jotka vaikuttavat lukuisiin sukupolviin, eivätkä ne ole kehittyneet sellaisiin vastaamaan. (Gardiner 2011, 431–433.)

Tarvitsemme siis uudenlaisia instituutioita ja kollektiivisen toiminnan malleja, jotta voisimme vastata ilmastonmuutoksen haasteeseen. Ennen kuin nämä kollektiiviset toimijat on luotu, velvollisuus ilmastonmuutoksen torjumisesta palautuu yksilötasolle. Koska kukaan ei pysty yksin hillitsemään ilmastonmuutosta, yksilöiden vastuulla on luoda ilmastonmuutoksen hillitsemiseen kykeneviä kollektiivisiä toimijoita ja toimintatapoja.

Brittifilosofi Nigel Dower on samoilla linjoilla Gardinerin kanssa. Hänen mukaansa yksilöiden tulisi ottaa vakavasti vastuunsa ilmastonmuutoksesta jo ennen kansainvälisiä sopimuksia ja kansallista lainsäädäntöä. Koska tämänhetkiset säädökset ja sopimukset eivät riitä edes ilmastonmuutoksen pahimpien haittojen torjumiseen, meidän tulisi yksilöinä kritisoida niitä ja koettaa saada muutosta aikaiseksi. Yksilöt pystyvät muuttamaan käyttäytymistään nopeammin kuin valtiot. Jos keskitymme liikaa siihen mitä valtioiden tulisi tehdä, unohtamme mitä meidän pitäisi tehdä yksilötasolla, oli kyse sitten kulutustottumusten kyseenalaistamisesta tai kansalaistoiminnasta ja aktivismista politiikan suunnan muuttamiseksi. Dower jatkaa, että jos tarkastelemme hiilijalanjälkeemme vaikuttavia tekojamme eristyksissä ympäröivästä maailmasta, olemme ymmärtäneet eettisen ajattelun väärin. (Dower 2011, 42–51.) Hän nostaa esiin ympäristöfilosofi Robin Attfieldin epäsuoran vastuun käsitteen, jonka mukaan pienetkin tekomme (ja tekemättä jättämisemme) merkitsevät enemmän kuin niiden yhteenlaskettu vaikutus. Meidän ei tulisi unohtaa tekojemme symbolista arvoa tai niiden kumulatiivista vaikutusta toimintatapana. Attfield toteaa, kuinka tekniikan nopea kehitys viime vuosikymmenten aikana on merkittävästi muuttanut tekojemme ja menettelytapojemme mahdollisia seuraamuksia. Emme voi enää ajatella vain lyhyellä aikavälillä ja ottaa huomioon ainoastaan oma sukupolvemme: nykyihmisten teoilla ja päätöksillä voi olla useita vuosisatoja kestäviä seuraamuksia. Epäsuorassa vastuussa on kyse näistä asioista ja se pätee, kun syyt ja seuraukset jakaantuvat laajasti tai teon vaikutukset hajaantuvat laajasti, mutta teko kuuluu tekojen joukkoon, jolla on merkittävä kumulatiivinen vaikutus. Brittifilosofi Derek Parfitin tapaan Attfield hyväksyy, että teko joka ei vahingoita ketään voi silti olla väärä, jos se kuuluu tekojoukkoon, joka aiheuttaa vahinkoa. Näin ollen pienten, tuskin havaittavien kasvihuonepäästöjä lisäävien tekojemme tärkeys on juuri siinä, mitä muutoksia ne yhdessä samankaltaisten tekojen kanssa aiheuttavat maapallon lämpötilaan. (Attfield 2009, 225–229.) Tämän takia on yksinkertaisesti väärin sanoa, ettei teoillamme ole väliä: kaikella on merkitystä.

Osallisuus

Parfit on todennut, että jopa kollektiivisesti aiheutetuissa haitoissa, joissa yksittäisten tekojen seuraukset ovat huomaamattomia, voimme yleensä tunnistaa ketkä yhdessä ovat syypäät esimerkiksi saastumiseen tai luonnonvarojen loppuunkulumiseen (Parfit 1986, 848). Parfitin ja Attfieldin selityksistä puuttuu kuitenkin linkki, joka veisi meidät kollektiivisen vahingontuottajan tunnistamisesta siihen, että kollektiivin aiheuttamaa haittaa voitaisiin pitää kollektiiviin kuuluvien yksilöiden vastuuna. Strukturoiduissa kollektiiveissa kuten yrityksissä yksilöiden vastuullistaminen on selkeämpää, vaikka ei missään nimessä yksinkertaista, ja se perustuu muun muassa yksilöiden asemaan ja rooliin kollektiivissa (Hormio 2009). Ilmastonmuutoksesta puhuttaessa kollektiivinen vahingontuottaja on sen sijaan hyvinkin laaja ja kiistanalainen käsite sisältäen vähintäänkin ihmiset, joiden hiilijalanjälki on luonnon kantokykyä suurempi, mutta ehkä jopa kaikki maailman ihmiset (ei toki samassa mittakaavassa). Poliittista ja moraalifilosofiaa tutkivan Christopher Kutzin *complicity*-käsite, osallisuus kollektiiviseen haittaan, kuvaa mielestäni Parfitilta ja Attfieldilta puuttuvaa linkkiä yksilön ja kollektiivisen haitan välillä.

Kutz kirjoittaa, että elämme moraalisesti puutteellisessa ja monimutkaisessa maailmassa, jossa meidät liitetään haittoihin ja vääryksiin, joita emme ole tehneet yksin tai tietoisesti. Reaktiomme näihin yhteyksiin vaihtelee vaivaantuneisuudesta syyllisyyteen. Kutzin antamien esimerkkien joukossa on, että ostamme pöydän, joka on valmistettu uhanalaisesta sademetsässä kasvavasta puulajista tai että asumme maassa, jonka hallitus käyttää terrorisminvastaisessa sodassa holtittomia pommituksia. Useat ympäristöhaitat kuuluvat samaan kategoriaan, sillä ne ovat yleensä tulos erillisten ihmisten tietoisesta mutta koordinoimattomasta toiminnasta, jossa yksittäiset teot edistävät ympäristöhaittaa tuskin havaittavasti. Osallisuusvastuussa yksilöt linkittyvät kollektiivisesti luotuihin haittoihin monimutkaisten sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten rakenteiden kautta. Vaikka osallisuutemme haittoihin voi olla marginaalista ja kausaalisesti mitätöntä, osallisuusvastuun perusteena on kollektiivisen toiminnan yhteistoiminnallinen luonne. Ilmastonmuutos on esimerkiksi ympäristöhaitasta, joka ei ole seurausta selvästi tunnistettavissa olevasta

kollektiivisesta teosta. Mitään yhteistä hanketta kasvihuonepäästöjen lisäämiseksi ei ole, vaan ilmastonmuutos on pikemminkin ihmistoiminnan sivutuote kuin varsinaisen yhteistoiminnan tulos. Tällöin sosiaalisen kanssakäymisen kontekstit ovat avainasemassa, jotta näemme roolimme kollektiivisessä toiminnassa.

Osallisuusvastuu on ongelmallista yksilökeskeiselle käsityksellemme moraalista vastuusta ja toimijuudesta. Osallisuusvastuu sotii Kutzin mukaan yksilökeskeisen vastuukäsityksen kolmea pääperiaatetta vastaan. Nämä ovat yksilön vaikutus (olemme vastuussa haitasta vain vaikutettamme teoillamme sen toteutumiseen), kontrolli (olemme vastuussa ainoastaan tapahtumista, joiden suhteen meillä on kontrollia ja jotka olisimme voineet estää) sekä autonomia (emme ole vastuussa muiden tekemistä haitoista, jollemme ole pakottaneet tai houkutelleet heitä tekoihin). Käytämme näitä periaatteita säännöllisesti vastuuta kohdentaessamme ja silloin, kun haluamme etäännyttää itsemme emotionaalisesti asioista, joihin emme voi mielestämme vaikuttaa ja jotka meidän mielestämme tapahtuisivat joka tapauksessa. (Kutz 2000, 1–3.)²

Kun Kutzin teoriaa sovelletaan ilmastonmuutokseen, on helppo nähdä, miksi vastuukysymys on niin vaikea, jos sitä ryhtyy ajattelemaan individualistisesta näkökulmasta (kuten Sinnott–Armstrong tekee). Ajatus, että yksilö voisi olla vastuussa ilmastonmuutoksesta, sotii kaikkia kolmea Kutzin mainitsemaa yksilökeskeisen vastuukäsityksen pääperiaatetta vastaan. Ensiksikin yksilön vaikutus lopputulokseen on häviävän pieni tai olematon. Toiseksi emme voi yksin mitenkään kontrolloida tai estää ilmastonmuutoksen etenemistä. Kolmanneksi autonomian periaate ei sekään toteudu jo siitä syystä, että antropogeenisen ilmastonmuutoksen juuret ovat syvällä meitä edeltäneiden sukupolvien päätök-

2 Kutz tekee erottelun *accountability* (tilivelvollisuus) ja *responsibility* (vastuu) -termien välille. Vastuun sisäinen ulottuvuus viittaa Kutzin erottelussa psykologisiin kompetensseihin, joita tarvitaan haitasta tilivelvollisena olemiseen. Vastuun ulkoinen ulottuvuus taas viittaa normatiivisiin suhteisiin, velvollisuuksiimme toisia kohtaan. Tämä vastuun ulkoinen merkitys on vastuovelvollisuutta. Vain vastuulliset toimijat voivat olla kandidaatteja vastuovelvollisuudelle. Toimija, joka on pakotettu tekemään jotain aseella uhaten, olisi siten Kutzin erottelussa vastuussa teosta mutta ei vastuovelvollinen. Viittaan tilan säästämiseksi tekstissäni Kutzin tilivelvollisuus-käsitteeseen vastuusta puhuessani.

Osallisuusvastuu ilmastonmuutoksesta

sissä ja teoissa. Ei siis ole mikään ihme, että vastuu ilmastonmuutoksesta koetaan niin ongelmalliseksi ja että useimmat meistä etäännyttävät itsensä emotionaalisella tasolla vastuusta sen suhteen jokapäiväisessä arjessamme. Ilmastonmuutos ongelmana ja puhtaasti individualistinen lähtökohta tarkastelulle ovat vaikeasti yhteen sovitettavissa.

Kutz kirjoittaa, että kollektiivisesta vastuusta puhuttaessa sekoitetaan usein kaksi eri väittämää, joista toinen koskee vastuun perustetta ja toinen sen kantajaa. Vastuulla on oltava yksilöllinen peruste, sillä jos pidämme jotakuta vastuussa muiden teoista, emme huomioi hänen erillisyyttään, hänen omaa toimijuuttaan. Tästä huolimatta vastuunkantaja voi olla kollektiivinen, sillä vastuunkantaja ja vastuun peruste ovat eri asioita. (Kutz 2000, 115–116.) Soveltaessani Kutzin erottelua ilmastonmuutokseen sanoisin, että vastuunkantajia ovat ihmiset (kuten suomalaiset), joiden yhteiskunnalla on korkea hiilijalanjälki, ja vastuun peruste löytyy yhteiskunnan arkeen ja elämäntyyliin osallistumisesta. Voisimme valita toisinkin – vaikka yksinkertaista se ei olisi – mutta emme yleensä edes halua, sillä hyödyimme sekä välittömästi että välillisesti osallistumisesta yhteiskuntaan, jonka elintason saavuttamiseksi päästöt ovat syntyneet. Ilmastonmuutos ja sen mukanaan tuoma toisten vahingoittaminen on sivutuote elämäntyylistämme, niistä miljoonista isoista ja pienistä valinnoista, joita on tehty ja tehdään joka päivä niin yksilö- kuin kollektiivitasolla. Löyhästi tulkittuna yhteiskuntaan osallistuminen ja yhteiskunnan toiminta voidaan katsoa jaetuksi päämääräksi. Kollektiivisessa toiminnassa päämäärät yhdistävät toimijat tekoihin ja ilmaisevat mitä haluamme, arvostamme ja olemme valmiita sietämään (Kutz 2000, 139–141). Tästä syystä voimme olla kollektiivisesti vastuussa jostakin, vaikka oma yksilöllinen vaikutuksemme lopputulokseen olisikin minimaalinen tai olematon.

Vaikka hyväksyisimme erottelun vastuun kantajan ja vastuun perusteen välillä, jää yksilön vastuun kannalta ongelmaksi yhä intentionaalisuus. Eläessäni arkea päämääränäni ei ole ilmaston lämpeneminen. En herää aamuisin ja päätän, että tänään lisään kasvihuonepäästöjä, vaan lämmitän kotiani, koska on kylmä. Kirjoitan näitä rivejä muovisella näppäimistöllä, koska öljyttömiä tietokoneita ei ole tarjolla. Absurdia olisi yhtä lailla väittää, että Suomi pyrkii kasvattamaan kasvihuonepäästöjä. Ilmastonmuutoksesta puhuttaessa intentionaalisuus aiheuttaa lämpötilan

nousua puuttuu. Naiivisti sanottuna ei ole olemassa kollektiivista CO₂-projektia. Mikä siis on vastuun peruste selkeän kollektiivisen päämäärän puuttuessa? Kutzin mukaan olemassa olevat sosiaalisen kanssakäymisen kontekstit ovat avainasemassa nähdäksemme itsemme toimijoina kollektiivisessa toiminnassa, josta puuttuu selvästi tunnistettavissa oleva kollektiivinen teko (Kutz 2000, 189). Osallistumisemme yhteiskuntaan on intentionaalista toisin kuin ilmaston saastuttaminen. Yksittäisten saastuttavien tekojemme tarkoituksena ei ole vahingoittaa ketään, mutta se ei ole vastuuta poistava seikka, vaikka Sinnott–Armstrong niin väittää. Tämä pitää paikkansa erityisesti nyt kun meillä on tietoa ilmastonmuutoksen syistä, toisin kuin 50 vuotta sitten. Kasvihuonepäästöt ovat yhteiskuntaan osallistumisen sivutuote, joten vaikka ne itsessään olisivat epäintentionaalisia, syy päästöjen takana (yhteiskuntaan osallistuminen löyhimmällä mahdollisella tavalla tulkittuna) on intentionaalinen. Intentionaalisuuden puuttuminen kasvihuonepäästöjen kohdalla ei ole este vastuussa pitämisen kannalta, vaikka onkin lieventävä asianhaara.

Kollektiivisessa toiminnassa osallistumisaikamme (*participatory intentions*)³ välittävät vastuuta yhdeltä kollektiiviselta toimijalta muille. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että vastuun kokonaismäärä olisi sama jokaiselle, vaan oma toimijuutemme otetaan myös huomioon. Vastuu ei määräydy kaikki tai ei mitään -periaatteella vaan monin erin tavoin, ja vastuu näyttää erilaiselta eri näkökulmista katsottuna. (Kutz 2000, 153–160.) Oman ajatteluni mukaan ihmisillä voi olla kahdenlaista vastuuta: henkilökohtaista ja kollektiivista. Kollektiivinen määräytyy osallistumisaikkeen perusteella, henkilökohtainen taas perinteisen vastuukäsityksen mukaan. Yksilön kokonaisvastuu ilmastonmuutoksesta koostuu sekä henkilökohtaisesta että kollektiivisesta vastuusta. Emme siis ole jokainen samassa määrin vastuussa ilmastonmuutoksesta, vaikka jaammekin kollektiivisen vastuun siitä. Henkilökohtaisen vastuun määrä liittyy tekojemme ja valintojemme lisäksi mm. rooleihimme ja vaikutusmahdollisuuksiimme. Esimerkiksi kansainvälisessä ilmastopolitiikassa poliitikolla tai neuvottelevalla virkamiehellä on enemmän valtaa neuvotteluissa

3 Kutzin termi kattaa sekä itse osallistumisemme että syyn, miksi toimintamme on kollektiivista (eikä vain esimerkiksi joukko samantyyppisiä irrallisia tekoja): yksilöt intentionaalisesti osallistuvat omalla panoksellaan kollektiiviseen toimintaan/projektiin (Kutz 2000, 67).

kuin ministeriössä työskentelevällä vahtimestarilla. Henkilökohtaiseen vastuuseen vaikuttavat myös valintamme, kuten miten ympäristöystävällisesti yritämme elää. Toki varallisuus ja asema vaikuttavat usein myös valinnanmahdollisuuksiimme. Jos meillä ei ole niin sanotusti “varaa valita”, on vastuumme mielestäni myös pienempi tai jopa olematon hiilijalanjälkilaskureiden tuloksista riippumatta. Kollektiivista vastuuta tuskin voidaan koskaan tarkasti määrittellä ilmastonmuutoksessa. Esimerkiksi hiilidioksidipäästötilastoista voidaan saada suuntaviivoja vastuun miettimiseen, mutta tarkka määrittely ei ole edes tarpeellista. Vastuun tarkan mittaamisen sijaan tärkeämpää on vastuun tunnistaminen ja hyväksyminen, ja toivottavasti myös toimimaan motivoituminen sen pohjalta. Vastuun eri näkökulmat voivat olla avuksi vastuun tunnistamisessa.

Monta eri näkökulmaa

Osallisuusvastuun huomioon ottaminen ei tarkoita, että meidän tulisi muuttaa vastuukäsityksiämme täysin. Perinteiseen vastuukäsitykseen kuuluu jo entuudestaan omien ja toistemme tekojen moraalinen arviointi ja kritiikki, joten meidän tulisi laajentaa vastuuajatteluumme ja pohtia tarkemmin vuorovaikutuksia, jotka oikeasti vaikuttavat elämäämme ja jäsentävät sitä. Vastuukäytäntömme ottavat jo nyt asemat ja suhteet huomioon, kuten myös toimijan oman näkökulman tapahtuneeseen. Tekijän näkökulman lisäksi huomioon tulisi ottaa myös uhrien ja sivustakatsojien näkökulmat. Oikeutetut reaktiot riippuvat mukana olevien suhteiden rakenteesta, joten sivustakatsojan ja uhrin reaktioiden ovat erilaisia. (Kutz 2000, 17–36.)

Ketkä sitten ovat ilmastonmuutoksen uhreja⁴? Ilmastonmuutos kos-

4 Uhri-sanana käyttö ei ole ongelmatonta. Yleinen kampanjaorganisaatioiden käyttämä strategia on yrittää antaa ilmasto-ongelmalle ihmiskasvot (tai jääkarhun kasvot) tunteiden herättelemiseksi ja valtavan ongelman ymmärtämisen helpottamiseksi. Ilmastonmuutokseen kun on vaikea saada tarttumapintaa puhtaasti kaavioita katselemalla. Marginalisoidut ryhmät eivät kuitenkaan välttämättä pidä uhrin leimasta, vaan kokevat että se vie heiltä toimijuuden (Kauppila ja Virkamäki 2011, 11). Tämän lisäksi uhrien haavoittuvaisuuden korostaminen voi viedä huomion pois strukturaalisista epäoikeudenmukaisuuksista, joiden takia esimerkiksi naiset ovat yliedustettuina

kettaa tavalla tai toisella meistä jokaista ja olemme siinä mielessä kaikki ”uhreja”, mutta mielestäni uhrin näkökulman kannalta hedelmällisintä on keskittyä köyhien maiden (köyhiin⁵) asukkaisiin, tuleviin sukupolviin ja arktisiin eläimiin. Tähän on kaksi syytä: ilmastonmuutoksen vaikutukset iskevät heihin kaikkein kovimmin ja ensimmäisenä, eikä heillä ole mahdollisuuksia vaikuttaa tilanteeseen senkään vertaa kuin meillä toimijoilla on. Ilmastonmuutoksen aiheuttamat muutokset eivät jakaudu maailmassa tasaisesti. Ilmastonmuutos lisää jo nyt köyhyyttä Afrikassa (Godfrey ym. 2010). Köyhillä mailla on vähiten kapasiteettia selvitä ilmastonmuutoksen hillitsemiseen tarvittavista kuluista, mikä lisää entisestään köyhyteen liittyvää riskiä ja epävarmuutta (UNDP 2007, 8). Köyhillä mailla on vähemmän kansainvälistä vaikutusvaltaa ilmastoneuvotteluissa, ja niiden köyhillä kansalaisilla ei luultavasti ole juurikaan edellytyksiä ilmastovaikuttamiseen, kun arki on jo muutenkin selviytymistaistelua. Lisäksi mm. monilta afrikkalaisilta pienviljelijöiltä puuttuu tietoa ilmastonmuutoksesta (Godfrey ym. 2010), mikä sekkin vaikeuttaa tilannetta. Miten voitaisiin koettaa muuttaa jotain, jonka ei tiedetä olevan olemassa ja vaikuttavan huonoihin satovuosiin? Ilmastonmuutos tulee nykytiedon mukaan vaikuttamaan eniten tulevien sukupolvien elämänlaatuun. Jos yhä suurempi osa maapalloa muuttuu elinkelvottomaksi, ei tulevia sukupolvia välttämättä edes synny. Ihmisten lisäksi ilmastonmuutos vaikuttaa kaikkeen elämään maapallolla. Eläimet ovat syyttömiä⁶ muutoksiin: jääkarhut eivät käytä fossiilisia polttoaineita, mutta niiden elinympäristö on uhattuna kasvihuonepäästöjen takia. Vaikka eläimet eivät olekaan rationaalisia moraalisia toimijoita, ne tuntevat kipua. Ne myös joutuvat kärsimään ilmaston lämpenemisen seurauksista ilman että pystyisivät vaatimaan oikeuksiaan ja neuvottelemaan kanssamme.

köyhien joukossa (Cuomo 2011, 694–695). Uhri-erottelu on kuitenkin filosofisesti hyödyllinen tässä artikkelissa.

- 5 Köyhien maiden sisällä on usein valtavia tuloeroja. Intian rikkaan keskiluokan elämäntyyli ei esimerkiksi eroa juuri länsimaiden kulutuksesta. Toisin sanoen köyhien maiden köyhät kuuluvat uhreihin ja varakkaat toimijoihin.
- 6 Vaikka lehmistä tulee paljon kasvihuonepäästöjä, vastuussa ovat pihvejä ja juustoa rakastavat ihmiset, jotka ovat päättäneet kasvattaa suuret joukot eläimiä omiin tarpeisiinsa.

Osallisuusvastuu ilmastonmuutoksesta

Uhrin näkökulma on mielestäni tärkeä ilmastonmuutoksesta keskusteltaessa, koska se antaa perspektiiviä osallisuusvastuuseen. Jos vertaan itseäni vaikkapa jääkarhuun tai köyhän maan köyhään ihmiseen, on ilmiselvää, että olen toimija tässä vastuuluokittelussa, en uhri. Vaikka ilmastonmuutos koskettaa meitä kaikkia, olen siitä osallisuusvastuussa toisin kuin uhrit. Uhri reagoi tekojen taustalla vaikuttaviin päämääriin ja asenteisiin enemmän kuin itse tekoihin (Kutz 2000, 140). Uhrin näkökulmasta ei ole niinkään väliä, kuinka monta ihmistä osallistuu tekoon, joka vahingoittaa häntä. Kutzin mukaan uhrille vahingontuottajat ovat yhtenäinen joukko, jonka välinpitämättömyys hänen tuntemaansa kärsimystä kohtaan määrittää suhteen joukkoon (Kutz 2000, 149). Tämä pätee myös ilmastonmuutoksessa: kausaaliset sävyerot länsimaiden asukkaiden välillä eivät ole kovin tärkeitä sellaisen Tyynen valtameren saaren asukkaan kannalta, jonka on jätettävä kotinsa merenpinnan noustessa. Häntä ei luultavasti kiinnosta, kuka söi juustoa päivittäin ja kuka harvemmin, tai kuka lämmitti useampia asuinneliöitä kuin naapurinsa. Vastuusuhteen kannalta olennaista on, ettei kansainvälinen yhteisö ole toiminut alueen saarten edustajien lukuisista pyynnöistä ja varoituksista huolimatta.

Kiinnitämme luonnollisesti kausaaliisiin syy-seuraussuhteisiin paljon huomiota arvioidessamme tekojamme. Mahdollisuutemme vaikuttaa asioiden kulkuun on ratkaisevassa asemassa omasta näkökulmastamme katsottuna. Puolueensa kantaa luonnosteleva poliitikko ja eduskunnan vahtimestari arvioivat täysin oikeutetusti omia roolejaan ilmastolakineuvotteluissa eri lailla.⁷ Toisella on paljon suuremmat mahdollisuudet vaikuttaa lopputulokseen kuin toisella, ja sen myötä myös suurempi vastuu. Uhrin näkökulmasta he kumpikin kuuluvat silti vastuuvolliseen yhteisöön. On kuitenkin hyvä muistaa, että vastuu tehdä jotain ilmastonmuutokselle ei ole sama asia kuin siihen syyllisenä oleminen. Kutz havainnoi, että kun kyseessä on moitteeton syyssuhde (*faultless causation*), uhri yleensä vaatii kompensatiota ilman että hän syyttäisi haitan tuojaa tai olisi tälle katkera (Kutz 2000, 41–42). Ilmastonmuutoksen teolliseen

7 Tämä ei tarkoita, ettei eduskunnan vahtimestarilla voisi olla paljonkin vaikutusvaltaa ilmastolain suhteen vaikkapa kansalaisyhteiskunnan toimijana tai mielipidevaikuttajana omassa lähipiirissään. Hänellä ei vain ole sitä työroolia perusteella.

vallankumoukseen johtavat juuret ja sen tahaton luonne eivät ole merkityksettömiä vastuun kannalta. Tämä ei toki tarkoita, että emme olisi vastuussa tapahtuneesta tai siitä mitä teemme nyt. Vaikka uhrit eivät välttämättä syytä meitä ilmastonmuutoksesta, he identifioivat meidät osaksi sitä joukkoa, jolta voi ja tulisi odottaa tekoja ilmastonmuutoksen hidastamiseksi. Teppo Eskelinen on kanssani samoilla linjoilla. Hän kirjoittaa artikkelissaan, että ilmastonmuutos tuottaa yhteiskunnallisesti hengenvaaraa aiheuttavia riskejä. Riskien kasaaminen ihmisille, jotka eivät ole olleet osallisia riskien syntymiseen, on vahingoittamisen muoto. Eskelinen huomioi kollektiivisen vastuun jakamisen ongelmallisuuden, mutta toteaa, että koska ilmastonmuutos vahingoittaa joitakin ihmisiä, heillä on oikeus vaatia suurimpia aiheuttajia lopettamaan toimintansa.

Tiede pyrkii objektiivisuuteen, joten sivustakatsojan rooli voidaan antaa tieteen tekijöille maapallon ulkopuolisen sivustakatsojan puutteessa. Ilmastotieteilijät ovat tietysti hekin osallisia ilmastonmuutokseen, mutta he pyrkivät objektiiviseen katsantokantaan ja ymmärtävät vähintäänkin keskivertoihmistä laajemmin ja syvemmin ilmastonmuutoksen syitä ja seurauksia. Ilmastotieteilijöiden viesti on selkeä: ”Ihmiskunnan on kollektiivisesti kohdattava se epämiellyttävä totuus, että teollistuneesta sivilisaatiosta on tullut tärkein maailman ilmastoja määräävä tekijä” (Hansen ym. 2008, 228; suom. kirjoittajan). Sivustakatsojat näyttäisivät siten olevan samaa mieltä uhrien kanssa vastuuvollisesta yhteisöstä. Kun kaikkia kolmea näkökulmaa (tekijän, uhrin ja sivustakatsojan) tarkastellaan yhdessä, on selvää, että olemme yksilöinä ja kollektiivisesti vastuussa tekojen puutteesta ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi. Tämä olisi varmaan myös jääkarhujen viesti meille, jos ne puhuisivat kieltämme ja pohtisivat vastuukysymyksiä.

Lopuksi

Ajatellessamme kollektiivisesti aiheutettua haittaa suhtaudumme osallisuutemme vähemmän vakavasti, kun kyseessä on tahaton haitta. Toimintaamme vaikuttavat kuitenkin muiden mielipiteet ja odotukset. Mitä enemmän ilmastonmuutoksesta on puhuttu julkisesti, sitä enemmän ihmiset ovat alkaneet miettiä tekojensa ilmastovaikutuksia ainakin

Osallisuusvastuu ilmastonmuutoksesta

pintapuolisesti. Tosin viime vuosina synkät talousnäkyvät ovat sivuuttaneet ilmastonmuutoksen uutisotsikoista ja ehkä mielistäkin. Lisäksi vastuupuhe kääntyy liian helposti syyllistämiseksi, jolloin reaktiona on vastuunoton sijasta pikemminkin aiheen vähättely ikään kuin itsepuolustuksena. Tästä huolimatta me kaikki vaikutamme omalla – pienellä tai suurella – panoksellamme yleiseen mielipideilmapiiriin. Jos osallisuusvastuusta puhuttaisiin enemmän ja selkeämmin, se ehkä otettaisiin myös enemmän tosissaan. En tarkoita vain median tai päättäjien yksipuolista ilmastopuhetta, vaan eritoten ihmisten jokapäiväisiä keskusteluja ja kanssakäymistä arjessa. Osa ilmastovastuumme kollektiivisesta puolesta on juuri vastuuta julkisesta ilmapiiristä. Tämä tuo näkemykseni lähelle Sinnott–Armstrongia siinä, että kansalaisilla on vastuu vaikuttaa päättäjiin. Erona Sinnott–Armstrongiin on, että laajentaisin kollektiivisen vastuun myös toisiimme vaikuttamiseen (tai sen yrittämiseen) sekä se, että mielestäni yksilöitä voi perustellusti pitää vastuussa teoistaan myös ylideterminoidussa kontekstissa. Jos elämäntyylimme ja jokapäiväinen toimintamme yhteiskunnassa johtaa ilmastonmuutokseen ja ilmastonmuutoksella on uhreja, silloin toiminnallamme on uhreja. Meillä on velvollisuus lieventää ja minimoida näiden uhrien kärsimystä, vaikka tekomme ovat kausaalisesti ylideterminoituja.

Tapamme reagoida ylideterminoituun osallisuusvastuuseen voidaan nähdä kertovan jotain meistä henkilöinä. Kutzin mukaan ihminen, joka ei välitä kollektiivisesti aiheutetusta haitasta ylideterminoiduissa tilanteissa antaa muille aiheita epäillä, ettei välttämättä välittäisi haitasta myöskään tilanteissa, joissa hänen teoillaan olisi merkitystä lopputuloksen kannalta. Sen sijaan henkilö, joka on selvillä omasta vastuustaan, osoittaa sitoutumisensa muiden elämän kunnioittamiseen. (Kutz 2000, 190.) Kun tulemme tietoisiksi osallisuusvastuustamme, alamme nähdä itsemme osana yhteisöä, joka on vastuussa, ja koettaa olla aiheuttamatta yhtään ylimääräistä haittaa, jos se vain on mahdollista. Emme tee näin sen pohjalta, millainen kausaalinen merkitys teoillamme on lopputuloksen kannalta, vaan sen takia, mitä valinnat kertovat luontees-tamme. Yksilön vastuu ilmastonmuutoksesta ei ole välttämättä musertavaa ja vastuun hyväksyminen ei tarkoita, että maailman taakka on yksin meidän kannettavanamme. Keneltäkään ei pidä odottaa ihmeitä, eikä kenenkään tarvitse olla supersankarin tavoin yksin ilmastonmuutosta

pysäyttämässä. Se olisi myös mahdotonta. Niin suuri osa päästöistämme on valtioiden ja yritysten käsissä, että kollektiiviset toimijat on yksinkertaisesti saatava mukaan. Mitä meistä jokainen voi kuitenkin tehdä – ja mitä meidän tulisi osallisuusvastuunne valossa tehdä – on oman osuutensa, miten pieni tai suuri se sitten onkaan. Meidän tulisi koettaa rehellisesti tarkastella elämäntyyliämme ja muuttaa se minkä voimme, oli kyse sitten kulutustottumuksista tai poliittisesta aktiivisuudesta. Vaikka yksilöllinen vastuunne ilmastonmuutoksesta ei olisikaan valtava, on vastuu silti olemassa ja se täytyy ottaa tosissaan.

Kirjallisuus

- Attfield, Robin (2009). Mediated Responsibilities, Global Warming, and the Scope of Ethics. *Journal of Social Philosophy* Vol. 40 No. 2, Summer 2009, 225–236.
- Cuomo, Chris J. (2011). Climate Change, Vulnerability, and Responsibility. *Hypatia* vol. 26, no. 4 (Fall 2011), 690–714.
- Dower, Nigel (2011). Climate change and the cosmopolitan responsibility of individuals: policy vanguards. Teoksessa Paul G. Harris (toim.): *Ethics and Global Environmental Policy: Cosmopolitan Conceptions of Climate Change*. Cheltenham: Edward Elgar, 42–65.
- Edenhofer, O., R. Pichs-Madruga, Y. Sokona, K. Seyboth, D. Arvizu, T. Bruckner, J. Christensen, J.-M. Devernay, A. Faaij, M. Fischedick, B. Goldstein, G. Hansen, J. Huckerby, A. Jäger-Waldau, S. Kadner, D. Kammen, V. Krey, A. Kumar, A. Lewis, O. Lucon, P. Matschoss, L. Maurice, C. Mitchell, W. Moomaw, J. Moreira, A. Nadai, L.J. Nilsson, J. Nyboer, A. Rahman, J. Sathaye, J. Sawin, R. Schaeffer, T. Schei, S. Schlömer, R. Sims, A. Verbruggen, C. v. Stechow, K. Urama, R. Wisser, F. Yamba & T. Zwickel (2011). Summary for Policy Makers. Teoksessa O. Edenhofer, R. Pichs-Madruga, Y. Sokona, K. Seyboth, P. Matschoss, S. Kadner, T. Zwickel, P. Eickemeier, G. Hansen, S. Schlömer & C. v. Stechow (toim.): *IPCC Special Report on Renewable Energy Sources and Climate Change Mitigation*. Cambridge: Cambridge University Press, 3–26.
- Gardiner, Stephen M. (2011). *A Perfect Moral Storm: The Ethical Tragedy of Climate Change*. Oxford: Oxford University Press.
- Godfrey, Anna, Emily Le Roux-Rutledge, Susan Cooke ja Miriam Burton, sekä Lucy Neville ja Ed Pauker (2010). *Africa Talks Climate: The public understanding of climate change in ten countries. Executive summary*. London:

Osallisuusvastuu ilmastonmuutoksesta

- BBC World Service Trust.
- Hansen, James, Makiko Sato, Pushker Kharecha, David Beerling, Robert Berner, Valerie Masson-Delmotte, Mark Pagani, Maureen Raymo, Dana L. Royer ja James C. Zachos (2008). Target Atmospheric CO₂: Where Should Humanity Aim?. *Open Atmospheric Science Journal*, vol. 2, 217–231.
- Hormio, Säde (2009). *Individuals' Responsibility in Corporations*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. Julkaistu E-thesis-palvelun kautta <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201111015761>
- Kauppila, Jenni ja Venla Virkamäki (2011). *Citizen participation in the international climate policy-making (5 May 2011 draft version)*. Citizens' Global Platform.
- Kutz, Christopher (2000). *Complicity: Ethics and Law for a Collective Age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lec, Stanisław Jerzy (1968). *More Unkempt Thoughts*. Käänt. Jacek Galazka. New York: Funk & Wagnalls (puol. alkuteos 1964).
- Parfit, Derek (1986). Comments. *Ethics*, Vol. 96, No. 4 (July 1986), 832–872.
- Sinnott-Armstrong, Walter (2005). It's Not My Fault: Global Warming and Individual Moral Obligations. Teoksessa Gardiner, Stephen M., Simon Caney, Dale Jamieson ja Henry Shue (toim.) (2010): *Climate Ethics: Essential Readings*. Oxford: Oxford University Press, 332–346.
- United Nations Development Programme (2007). *Human Development Report 2007/2008 Fighting climate change: Human solidarity in a divided world*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.